

TÜRK LİRASI'NIN DIŞ TİCARETTE KULLANILMASI

Aysun YERLİKAYA¹

Öz

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisindeki ve ABD Doları'ndaki istikrarsızlıklar, diğer ülkeler için risk kaynağı oluşturmuştur. Bu nedenle, büyük miktarda dolar rezervine sahip ve dış ticarete dolar kullanan ülkeler bir yandan alternatif çözümler ararken, diğer yandan da rezervlerini çeşitlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmada, Dolar'ın "anahtar para" olma süreci ve bu durumun ABD ekonomisine katkısı, Türk Lirası'nın konvertibilite süreci, dış ticarete kullanılması ve dış ticarete kullanılan para birimlerinin kullanım oranları ele alınmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) dış ticaret verileri kullanılarak 2014-2018 yılları arasında "Türkiye'nin ulusal para ile ticareti" rakamsal olarak incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Dolar'a bağımlılığını azaltacak alternatif çözümler arasında yer alan yerel para kullanım oranının seyrini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Rezerv Para, Ulusal Para, Dış Ticaret

USE OF TURKISH LIRA IN FOREIGN TRADE

Abstract

The instability in the United States (US) economy and the US Dollar has been a source of risk for other countries. For this reason, countries with large dollar reserves and using dollars in foreign trade are looking for alternative solutions on the one hand and trying to diversify their reserves on the other. In this study, the process of the dollar as a "key currency" and its contribution to the US economy, the convertibility process of the Turkish Lira, its use in foreign trade and the use of foreign currencies are discussed. Turkish Statistical Institute (TSI) between the years 2014-2018 by using trade data "Turkey's trade with national money" is examined numerically. The purpose of this study, Turkey is located between alternative solutions to reduce dependence on the dollar is to examine the progress of the utilization rate of the local currency.

Keywords: Reserve Money, National Currency, Foreign Trade

Jel Code: F1, F10, F19

---

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ahsy_2015@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6136-3663

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 25.04.2019

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 10.05.2019

Giriş

Dünya ekonomisinde artan entegrasyon ve küreselleşme sürecine rağmen, uluslararası parasal sistemde aynı bütünleşme sağlanamamıştır. Milliyetçilik akımları ve ulus-devlet anlayışıyla birlikte yerel paraların kullanılmaya başlanması, uluslararası ticarete ve parasal sistemde karmaşaya sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu karmaşayı engellemek için Bretton Woods Sistemi kurulmuştur. Bu sistem, ABD Doları'nı diğer ulusal paralardan ayırarak, ona uluslararası değer standardı ve uluslararası ödemelerde kabul edilen evrensel bir değer olma özelliği kazandırmıştır (Al, 2011, s.131).

Winters'e göre, 1973 yılında Bretton Woods sisteminin yıkılmasıyla birlikte, ülke paraları serbestçe fiyatlanmaya bırakılmış, çapraz kurlar oluşmuş ve finansal hareketlilik hız kazanmıştır (Aktaran: Leblebici Teker, Akçay & Akçay, 2008, s.205).

Son dönemlerde Türkiye-Rusya, Türkiye-İran ve Türkiye-Çin arasında yapılan anlaşmalarla, bölgesel ticaretlerde her iki ülkenin yerel paraları kullanılabilir olmuştur. 2008 yılında Rusya ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasındaki enerji alışverişinde Ruble'nin, Latin Amerika İçin Bolivarcı Alternatif (ALBA) (Venezüela, Küba, Bolivya, Ekvador, Nikaragua, Honduras, Dominik Cumhuriyeti, Antigua-ve-Barbuda, Saint-Vincent-ve-les Grenadines) ülkeleri ise kendi aralarındaki ticarete ABD Doları yerine "Sucre"nin ortak para birimi olarak kullanılmasını kararlaştırmışlardır. Bu bölgesel kararlarla, diğer ülkelerin Dolar ve Euro gibi paraları rezerv para olarak tutma ihtiyaçları azalacak ve bu paraların fonksiyonları da bu duruma paralel olarak azaltılabilecektir (Al, 2011, s.132).

Bu çalışmanın amacı; Türkiye perspektifinde son beş yıllık (2014-2018) dış ticaret verileri kullanarak, dış ticarete ulusal para kullanım sürecini incelemektir. Çalışma, uluslararası ticarete sık sık yaşanan tarife vb. sorunlara ilave olarak gelecekte gerçekleşmesi muhtemel ulusal para savaşlarının da olabileceği varsayımından hareketle Türkiye ve TL'nin mevcut durum analizini yapması açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Bretton Woods Konferansı'nda gündeme gelen Keynes Planı ve White Planı incelenerek Dolar'ın konumlanması incelenmiştir. İkinci bölümde; Dolar'ın rezerv para olmasının ABD ekonomisine katkısı ve üçüncü bölümde; Bretton Woods Dönemi sonrası dış ticarete Dolar'ın kullanımı ele alınmıştır. Türk Lirası'nın konvertibilite sürecinin incelendiği dördüncü bölümü, Türk Lirası'nın dış ticarete kullanılması sürecinin incelendiği beşinci bölüm takip etmiştir. Altıncı bölümde Türkiye'nin döviz türlerine göre dış ticareti incelenmiştir.

1. Keynes Planı ve White Planı

Bretton Woods Konferansı'nda İngiltere'den John Maynard Keynes tarafından hazırlanan Keynes Planı ve ABD'den Harry Dexter White'a ait olan White Planı gündeme gelmiştir.

1.1. Keynes Planı

Keynes Planı 1943 yılında hazırlanmıştı. Tew (1945)'e göre; Keynes uluslararası merkez bankası niteliğinde bir Kliring Ofisi'nin kurulmasını, dış ödemelerde "Bancor" adı verilen altın cinsinden sabit kaydi paranın kullanılmasını önermişti. Bu plana göre, uluslararası rezervler altın ve Bancor'dan oluşacak, merkez bankalarının altın satarak ya da Kliring Ofisi'nden Bancor çekerek, Bancor'u elde etmeleri mümkün olacaktı. Ancak kullanılması planlanan Bancor'un altına tahvili mümkün değildi. Yani "Bancor"un paritesi altın ile ifade edilebilecek, fakat altın sadece hesap birimi olarak kalacaktı. Ülkeler ellerindeki altınla Bancor satın alabilecek, ama Bancor'u altına dönüştüremeyeceklerdi. Bu nedenle Bancor fazlası bulunan ülkelerin bu birikimlerini, uluslararası likidite ihtiyacı duyan diğer ülkelere plase etmeleri söz konusuydu. Bu işleyişin de uluslararası likidite yetersizliğini önleyeceği ve rezervlerin ülkeler arasında dengeli bir biçimde dağılmasını sağlayacağı şeklinde yorumlar yapılmıştı. Solomon (1982)'a göre, ülkelerin geçici nitelikteki açıkları, Kliring Ofisi'nden borçlanılarak karşılanacak, sürekli açıklar ise yurtiçinde harcamaların

kısılmasıyla giderilecekti. Keynes Planı, bu çerçevelerle ülkeler arasında sermaye hareketlerini teşvik edecek nitelikteydi. Denge fazlasına sahip ülkeler, harç ödemelerinden kaçınabilmek için sermaye çıkışını özendirerek uygulamalara başvuracaktı (Aktaran: Bulut, Özbek & Demirel, 2011, s.47-48).

1.2. White Planı

White planı, bütün ülke paralarının değerlerinin altına bağlanmasını ve sadece ödemeler dengesinde değişimler olduğunda devalüasyon yapılmasını söylüyordu. Bu plan kapsamında doların değeri altına endekslenerek, 1 Ons altın, 35 Dolar'a eşitlenecekti. ABD Merkez Bankası (FED) buna karşılık, basacağı dolarlar için %25 parasal altın stoku bulundurmaya taahhüt edecekti. Doların altın konvertibilitesi tam olduğu için plana göre ABD Merkez Bankası diğer ülkelerin Merkez Bankalarının talebi halinde dolarları 1 Ons: 35 Dolar paritesi üzerinden altına çevirecekti. Para ve ödeme sistemi olarak da altın kambiyo sistemi bu plana dahil edilmişti (Öztürk, 2002, s. 99-100).

Bretton Woods para sistemi, model itibariyle White Planı'na dayanmaktadır. Bu planın kabul edilmesinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin diğer ülkelere göre ekonomik alanda üstünlük kazanmasının önemli ölçüde belirleyici olduğu söylenebilir. Diğer yandan Keynes Planı'nın dış açık veren ülkelere herhangi bir yaptırım mekanizması uygulamaması White Planı'nın kabul edilmesine yol açmıştır. Yeni düzenlemeyi geçmişteki uygulamalardan ayıran en önemli özellik, dış ödemelere aracılık eden çeşitli dövizlerin doğrudan altına tahvilinin kaldırılmasıdır. Ancak burada benimsenen bir istisnai durum, altın standardı özelliklerinin bir ölçüde de olsa devam ettirilmesiyle ilişkilidir. Şöyle ki; ulusal paraların yüzde yüz altına tahvil edilebilir nitelikleri olmasa da belirli bir yüzde itibariyle dolaylı yoldan altına çevrilmesi mümkündür (Bulut vd., 2011, s.48).

Bir taraftan, dünya ekonomisinin genişlemesiyle birlikte parasal genişlemeye ihtiyaç duyulması - dolar arzının arttırılabilmesi ancak ABD'nin dış açık vermesiyle gerçekleşebiliyordu-, diğer taraftan, dünyadaki dolar miktarı, mevcut altın rezervlerine kıyasla hızla arttığından dolayı, ABD belirlenen altın-dolar paritesini sürdürüyordu. Bu sürecin sonunda, ABD Doları'na güven azaldı ve sonunda sistem çöktü. ABD, belirlenen pariteye göre altın karşılığı dolar çıkaramayacağını açıkladı ve Bretton Woods Sistemi sona ermiş oldu (Çağlar & Dışkaya, 2018, s.10-11).

2. Doların "Anahtar Para" Olmasının Amerika Birleşik Devletleri Ekonomisi'ne Etkisi

Rezerv araçlar içerisinde altının payı azalırken doların diğer konvertibil dövizlerin arasında en büyük paya sahip olması, hem sistemin bir gereği, hem de ülkelerin ABD ile olan ticaret ve sermaye hareketlerinin bir sonucudur. Ayrıca tüm yerli paralar dolara endekslediği için dolar tam bir değer standardı ve paraların değer ölçüsü (numeraire) olmuştur. Bu nedenle, diğer ülke paraları Dolar karşısındaki sabit paritelerini koruyabildiği kadar istikrarlıdır. Paraların istikrarı için yapılan hareketler ve döviz piyasalarına müdahale Dolar üzerinden olduğu için, Dolar müdahale aracı veya anahtar para olma özelliği kazanmıştır (Abuşoğlu, 1986, s.2-3).

Doların altın para olmasından dolayı ABD, dünyanın merkez bankacısı konumuna gelmiştir. Bu nedenle hala elde etmeye devam ettiği önemli yararlar vardır. Dolara iki fonksiyon yüklenmiştir. Birincisi ABD'nin ulusal parası olması, ikincisi uluslararası likidite aracı olmasıdır. Böylelikle ABD, merkez bankasının çıkarttığı kağıt paralarla ithalatını karşılamak gibi çok önemli bir avantajı sahiptir (Seyidoğlu, 2009, s.754).

Doların uluslararası ödeme aracı ve rezerv para olarak kullanılmasının ABD'nin dünya ticaretindeki payının çok üstünde olması nedeniyle, ABD hapsirse bütün dünya nezle olmaktadır. Para basma yetkisi dolayısıyla para basarak reel gelir elde eden ABD, doların uluslararası ödeme aracı ve rezerv para olma özelliğiyle önemli senyoraaj geliri elde etmektedir. Yani ABD en çok kendi parasının ihracatından para kazanmaktadır.

3. Bretton Woods Döneminden Sonra Uluslararası Ticarete Doların Kullanılması

Bir paranın uluslararası ticarete ödeme aracı olabilmesi için arzını kolayca ayarlayabilmesi ve güvenilir bir para olması gerekir. Bretton Woods Dönemi'nde Dolar bu özellikleri taşıırken 1971 yılına gelindiğinde dünya ekonomisi toparlandı, üretim ve istihdam arttı. ABD haricindeki ülkelerde Dolar rezervi artarken, Dolar'ın değeri düşüyordu. ABD dış ticaret açıkları vererek borçlu ülkeler arasına girdi. Bu sürecin sonunda ABD, Dolar'ı altına endekslemekten vazgeçti ve sistem çökerken ABD'nin dünya ekonomisindeki hakimiyeti de sarsıldı.

Dolar yaklaşık 30 yıl boyunca altına tahvil edilebilir tek para olduğu için sistem çöktükten sonra da bu özelliğini koruyor gibi dünyada kullanımı devam etmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ulusal parası yeterince güçlü ve istikrarlı olmadığından, bu ülke paraları konvertibl olsa bile insanlar paralarını Dolara çevirerek tutmayı tercih edebilmektedirler. Bu duruma 'para ikamesi' veya "Dolarizasyon" denir (Eğilmez, 2018).

Uluslararası ticarete ağırlıklı olarak dolar kullanılmakta ve önemli malların fiyatları dolar cinsinden ifade edilmektedir. Bu durum, enerji ithal eden ülkelere ve ihracatı düşük ulusal para temeline dayanan Çin gibi büyük ihracatçı ülkelere yüksek miktarlarda rezerv biriktirme ihtiyacı doğurmaktadır. Ayrıca dünya rezerv para kullanımındaki doların payı, diğer ülkeleri ABD ekonomisine bağımlı kılmaktadır. Doların değer kaybetmesi, yüksek dolar rezervlerine sahip ülkeler için büyük risk teşkil etmekte ve onları alternatif çözümler aramaya itmektedir. Alternatif çözüm arayışı, ortaya çıkan krizlerle birlikte daha da hissedilir olmaktadır (Al, 2011, s.139).

4. Türk Lirası'nın Konvertibilite Süreci

Konvertibilite; "*Bir ülke parasının, döviz piyasalarında başka bir ülke parası ile serbestçe değiştirilebilmesi ve uluslararası ticari işlemlerde değişim aracı olarak kullanılabilmesi*" dir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2019). Konvertibl paralar dış ödemelerde kullanılan paralar anlamına gelmemektedir. Dış ödemelerde kullanılması söz konusu paranın diğer ülkelerde tanınırlığı meselesidir.

Konvertibiliteye geçişin avantajları ve dezavantajları şu şekilde sıralanabilir (Parasız, 1990, s.166):

Avantajları:

1. Uluslararası ticareti ve uluslararası uzmanlaşmayı artırır.
2. Uluslararası karşılıklı ekonomik ilişkiler uluslararası ticaretin gelişmesini engelleyerek serbest ticaretin avantajlarını ortadan kaldırır. Ama paraların konvertibil olması ve serbest dış ticaret rejimi malların ve hizmetlerin en ucuz olduğu piyasalardan alınıp daha pahalı olduğu dış piyasalara satılmasını sağlar. Böylece uluslararası uzmanlaşmaya katkı sağlamış olur.
3. Üretim faktörlerinin veriminin artırılmasını ve kaynak dağılımında fiyat mekanizmasının etkin bir şekilde kullanılmasını sağlar.
4. Ülkedeki ekonomik birimlerin uluslararası ekonomik ve mali ilişkilerinde hız kazandırır. Yukarıda saydığımız ve benzeri nedenlerle piyasa ekonomisine geçmek isteyen tüm ülkeler yerel paralarının konvertibil olmasını istemekte ve bu doğrultuda politikalar uygulamaktadır.

Dezavantajları:

1. IMF'den onay alınmadıkça uluslararası cari işlemlere ilişkin ödemeler ve transferler yapılamayacaktır.
2. Ülkemiz kendine getirilen TL karşılığında altın ya da talepte bulunulan ülke parasını ödeyecektir.

3. Mevcut döviz yükümlülükleri ve önemli miktarda dış açık karşısında Türk ekonomisinin döviz durumu risk teşkil etmektedir. Yabancılara ait olan kredi mektuplu döviz tevdiat hesapları 5-10 milyar dolar dolaylarındadır ve her an geri çekebilirler.

4. İhracatımızda istenilen artışa ulaşamadığından döviz olanakları her zaman riskli olacaktır.

5. Ülkenin uygulamak istediği ekonomik politikaları tek başına belirleme özgürlüğü azalacaktır.

6. Para konvertibil olduktan sonra fiyat istikrarı sağlanması ve enflasyon oranının düşürülmesi, ülkenin iç fiyatlarıyla dış fiyatların dengelenmesi için ülke içinde yapılacak yatırımların önceliklerinde değişimler olur. Bazen yatırımlarda büyük ölçüde daralmaya da gidilebilir.

7. Ülkenin elinde bulundurduğu döviz rezervleri bitebilir.

Cumhuriyet'ten sonra Lozan Antlaşması'nın getirdiği sınırlamalarla hükümet ekonomik ilişkilere müdahale edememiştir. Bu sebeple 1924-1929 döneminde serbest döviz piyasası işleyişi benimsenmiştir. Bu dönemde yurt dışına altın ve döviz çıkarılmasına ve döviz piyasasında peşin (spot) ve vadeli (forward) işlemler yapılmasına müdahale edilmemekteydi. Yani 20 Şubat 1930'da 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nu yürürlüğe girene kadar Türk Lirası konvertibl bir paraydı (Parasız, 1990, s.162).

Bretton Woods Sistemi'nden sonra, TL devalüe edilerek yeniden dolara endekslenmiştir. Bu, eskisinden daha esnek bir uygulamadır. Çünkü, "mini devalüasyonlar" dönemi olarak geçen bu dönemde önceleri her üç ayda bir, daha sonraları günlük olarak TL'nin dolar kurunda ayarlamalar yapılmıştır. 24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye'de liberal bir dış ticaret rejimine geçilmiştir. *Bu Karar'la, Türkiye'de "yerleşik" kişilerin yanlarında döviz bulundurmaları, aralarında her türlü döviz alıp satmaları, bankalarda döviz cinsinden hesap açmaları (döviz tevdiat hesabı) serbest bırakılıyordu* (Seyidoğlu, 2009, s.770).

Türk Lirası'nın konvertibl olma süreci yaklaşık on yıl sürdü. 24 Ocak 1980 Kararları ile sabit kur rejimi ve çoklu kur uygulaması terk edilerek yerine günlük kur ayarlaması rejimi getirilmiştir. 1980 Kararlarından önce Merkez Bankası tarafından bir sabit kur belirlenir, sıkıntılar ortaya çıkarsa devalüasyonla müdahale edilir ve kur yeniden ilan edilirdi. Günlük kur uygulamasına geçilmesiyle birlikte Merkez Bankası her gün TL'nin döviz kurlarını ilan etti ve TL'nin dış değeri her gün değişti. 1983 ve sonrasında daha ileri düzenlemeler yapılarak, ithalattaki kısıtlamalar kaldırıldı, sermaye hareketleri serbestleştirilerek finansal sistemin liberalleştirilmesi sağlandı. 1989'da ve 1990 başlarında kontrollü esnek kur sistemine geçilerek sermaye hareketleri serbestleştirildi ve Türkiye'de yerleşik kişilerin uluslararası piyasalardan borçlanması serbest hale geldi. Bu aşamaların ardından, Nisan 1990'da Türkiye, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund; IMF) ana sözleşmesinin 8. Maddesinin 2,3 ve 4 numaralı bölümlerindeki yükümlülükleri kabul etti ve böylelikle TL'nin konvertibl hale geldi (Eğilmez, 2014).

5. Türk Lirası'nın Dış Ticarete Kullanılması Süreci

Bretton Woods Sistemi 1970'lerin başında çökmüş olsa da; altın gibi kıymetli madenler ve petrol fiyatları dolar üzerinden belirlenmeye devam ediyor. Fakat artık ABD dışı ülkeler doların riskini üstlenmek istemedikleri için dış ticarete dolar yerine kendi ulusal paralarını kullanmak istiyor. Bu da ülkeler arası ticarete para takası işlemi gerektiriyor. Para takası süreci, ticari bankaların Merkez Bankası'ndan yatırım veya ticaret yapılacak ülkenin para birimini talep etmesiyle başlıyor. Para takası, merkez bankalarının belirlenen tutarda milli parayı belirli bir tarih ile değiştirmesi ve belirli bir süre sonunda değiştirilen anapara ve kullanılan milli paraya ait faizin de geri verilmesini içeren bir işlemdir.

Türkiye IMF'nin ana sözleşmesindeki 8. Madde kapsamındaki ülkeler statüsündedir. Bu statü gereğince ülkeler, sermaye hareketlerinin serbestliğini kabul etmiştir. Bu statüye giren ülkelerin

merkez bankaları, kendi ülkelerinin parası karşılığında istenen döviz vermeyi kabul etmiş olurlar. Bu da sermaye hareketlerinin serbestliğidir. Önceleri konvertibiliteden, bir paranın sorunsuz olarak altına dönüştürülebilmesi diye yorumlanırken artık ülkelerin kendi parasını diğer paralara sorunsuz çevirmeyi taahhüt etmesi olarak anlaşılmaktadır. 8. Madde statüsü sayesinde yabancı sermaye ülkeye daha rahat gelebilmektedir. Bu statüye göre TL, günümüz tanımında konvertibldir. Bir paranın uluslararası işlemlerde kabul edilmesi için konvertibl olmak tek koşul değildir. Paraların uluslararası işlemlerde kabul edilebilmesi rezerv para statüsüne de bağlıdır (Eğilmez, 2016).

5.1. 2014-2018 Yılları Arası Türkiye'nin Dış Ticareti

TÜİK (2019) dış ticaret verilerine göre ülkemizde 1996'dan itibaren ulusal para ile dış ticaret yapılmaktadır. Döviz bağımlılığımızdan kaynaklanan ekonomik sorunlar nedeniyle dış ticarete ulusal para kullanımının önemi son yıllarda daha da artmıştır. Cumhurbaşkanı tarafından açıklanan, 100 Günlük Eylem Planı'nda yer alan Ticaret Bakanlığı bölümü 14. Madde, uluslararası ticarete TL kullanımını arttırmaya yöneliktir (100 Günlük İcraat Programı, 2018, s.33). Bu doğrultuda çalıştaylar düzenlenmektedir. Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan Kasım 2018 itibariyle 174 ülkeyle ihracat, 110 ülkeyle de ithalat işlemlerinin Türk Lirasıyla gerçekleştirildiğini açıklamıştır (Ticaret Bakanlığı, 2018).

Tablo 1'de yıllara göre toplam dış ticaret rakamları, dış ticaret dengesi, dış ticaret hacmi ve ihracatın ithalatı karşılama oranı verilmiştir.

Tablo 1: Yıllara Göre Dış Ticaret, 2014-2018 (Değer: Bin ABD Doları)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer	
2014	157 610	3,8	242 177	-3,8	- 84 566	399 787	65,1
2015	143 838	-8,7	207 234	-14,4	- 63 395	351 073	69,4
2016	142 529	-0,9	198 618	-4,2	-56 088	341 147	71,8
2017	156 992	10,1	233 799	17,7	-76 806	390 792	67,1
2018	167 933	7,0	223 047	-4,6	-55 113	390 981	75,3

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

2014 yılında toplam 399,7 milyar dolarlık dış ticaret yapılmıştır. İhracat 2013 yılına göre yüzde 3,8 artarak 157,6 milyar dolar, ithalat yüzde 3,8 azalarak 242,1 milyar dolar olmuştur. İthalatın yüzde 65,1'i ihracat ile karşılanmış, dış ticaret açığı 84,5 olmuştur. 2015 yılında toplam 351 milyar dolar dış ticaret işlemi gerçekleştirilmiştir. İhracat bir önceki yıla göre yüzde 8,7 oranında azalarak 143,8 milyar dolar, ithalat yüzde 14,4 oranında azalarak 207,2 milyar dolar olarak gerçekleştirilmiştir. İhracat yüzde 69,4 oranında ithalatı karşılamış, 63,3 milyar dolar dış ticaret açığı verilmiştir. 2016 yılında toplam 341,1 milyar dolar dış ticaret işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu işlem hacminde ihracat binde 9 azalmış ve 142,5 milyar dolar, ithalat ise yüzde 4,2 azalarak 198,6 milyar dolar olmuştur.

İhracat yüzde 71,8 oranında ithalatı karşılamış, dış açık bir önceki yıla göre azalarak 56 milyar dolar olmuştur. 2017 yılında toplam 390,7 milyar dolarlık dış ticaret yapılmıştır. İhracat yüzde 10,1 önemli bir artış sağlayarak 156,9 milyar dolar, ithalat yüzde 17,7 artarak 233,7 milyar dolar olmuştur. İhracat yüzde 67,1 oranında ithalatı karşılamıştır. Dış ticaret açığı 76,8 milyar dolara çıkmıştır. 2018 yılında dış ticaret hacmi 390,9 milyar dolar olurken, ihracat %7'lik bir artış göstererek 167,9 milyar dolar, ithalat yüzde 4,6 azalarak 223 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat yüzde 75,3 oranında ithalatı karşılamış ve dış ticaret açığı 55,1 milyar dolara gerilemiştir.

2017 yılında ihracattaki büyük sıçrayışla birlikte ithalat bir önceki yıla göre ihracattan daha fazla artmış ve dış ticaret açığı en fazla olduğu tutara ulaşmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı azalarak yüzde 67,1'e gerilemiştir. Buna paralel olarak dış ticaret açığı neredeyse yüzde 40 artarak 76,8 milyar dolara yükselmiştir. 2017 yılında dış ticaret hacmi artışı gerçekleşse de bu artışın ana nedeni ithalat olmuştur. Bu da, bir önceki yıla göre ithalat bağımlılığının daha da arttığını gösteriyor.

İthalata getirilen tarife ve tarife dışı kotaların ithalatı azaltmadığı görülmektedir. Çünkü üretim ve ihracat için gerekli olan aramalı ve enerji (petrol gibi) ihtiyacı ithalat içindeki en büyük paya sahip. Bu durum ithalata olan bağımlılığı giderek artırıyor. Daha çok üretmek ve ihraç etmek için daha çok ithalata ihtiyaç duyulmaktadır.

Ayrıca, dış ticarete sadece ithalat bağımlılığı sorun teşkil etmemektedir. Buna bağlı olarak döviz kuru sorunu karşımıza çıkmaktadır. Aynı miktarda ithalat ve ihracat yapılsa bile dövizdeki dalgalanmadan olumsuz olarak etkileniliyor. Çünkü ithalat Dolar ile, ihracat Euro ile yapılıyor. Dolar'ın hem TL hem de Euro karşısında değerlenmesi Türkiye'yi doğrudan etkiliyor. Bu nedenle, Euro'nun değer kazandığı bir senaryo Türkiye açısından olumlu olurken, Dolar'ın değer kazandığı senaryo ise Türkiye açısından göreceli olarak olumsuz sonuçlar doğuruyor.

Petrol fiyatlarının dış ticaret üzerindeki etkisine baktığımızda uzun süre boyunca düşük global büyüme ve arz fazlası nedeniyle düşük seyreden petrol fiyatları 2017'nin ikinci yarısında tekrar yükselişe geçmiştir. 2017-Haziran ayındaki dip seviyesinden yaklaşık yüzde 55 artarak 69 ABD Doları/varil seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'nin sadece petrol ve petrol türevi ürün ithalatını yaklaşık 35 milyar dolardır. Bu nedenle buradaki fiyat artışlarının da dış ticaret dengesini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

TL'de yüksek değer kaybı yaşandığı 2018 yılında; ihracatın arttığı ithalatın azaldığı gözlemlenmektedir.

Döviz kurlarındaki artış ile birlikte teorik olarak ihraç edilecek ürünlerin ihracatta rekabet gücü artacaktır. Ancak ihracatçılar döviz kuru artışları döneminde çoğunlukla döviz cinsinden fiyatlarını aşağı çekerek rekabet güçlerini artırmayı tercih etmektedirler. Ayrıca alıcılar da TL'deki değer kayıpları dönemlerinde fiyat indirimleri talep etmektedirler. Bu nedenle döviz kurlarının arttığı dönemlerde Türkiye'nin ihraç ürünlerinde ihraç birim fiyatları gerilemektedir. Bu da toplam ihracattaki artışı sınırlamaktadır.

Döviz kuru artışları ihracatta tek başına etkili olmamaktadır. Bu nedenle ihracatçılara sürekli artan döviz kurları değil istikrarlı kur ve iş ortamı gerekmektedir.

Tablo 2: *Türk Lirasına Göre İhracat 2014-2018 (Değer: Bin ABD Doları)*

Yıllar	Toplam	Türk Lirası	Oranı (%)
2014	157 610 158	6 695 653	4,2
2015	143 838 871	6 090 435	4,2
2016	142 529 584	7 877 975	5,5
2017	156 992 940	13 947 350	8,9
2018	167 933 943	7 568 362	4,5

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

TÜİK verilerinden yapılan derlemeye göre, 2014'te 157,6 milyar dolar olan ihracatın 6 milyar 695 milyon dolarlık kısmı TL cinsinden gerçekleştirilirken, ihracat içindeki TL'nin payı yüzde 4,2

olarak gerçekleşmiştir. 2015'te 143,8 milyar dolarlık ihracatın yüzde 4,2'sine karşılık gelen 6 milyar dolarlık kısmı TL ile yapılmıştır. 2016'da 142,5 milyar dolarlık ihracatın 7 milyar 877 milyon doları TL cinsinden olurken, bunun ihracat içindeki payı 5,5 olmuştur. 2017'de 13 milyar 947 milyon dolarlık TL cinsinden ihracatın 156,9 milyar dolarlık toplam ihracat içindeki payı 8,9'a çıkmıştır. 2018'de 167,9 milyar dolarlık ihracatın yüzde 4,5'i olan 7,5 milyar dolarlık kısmı TL cinsinden yapılmıştır.

Tablo 3: Türk Lirasına Göre İthalat 2014-2018 (Değer: Bin ABD Doları)

Yıllar	Toplam	Türk Lirası	Oranı
2014	242 177 117	12 421 777	5,1
2015	207 234 359	13 557 318	6,5
2016	198 618 235	14 274 519	7,1
2017	233 799 651	17 730 028	7,5
2018	223 047 438	11 769 516	5,2

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

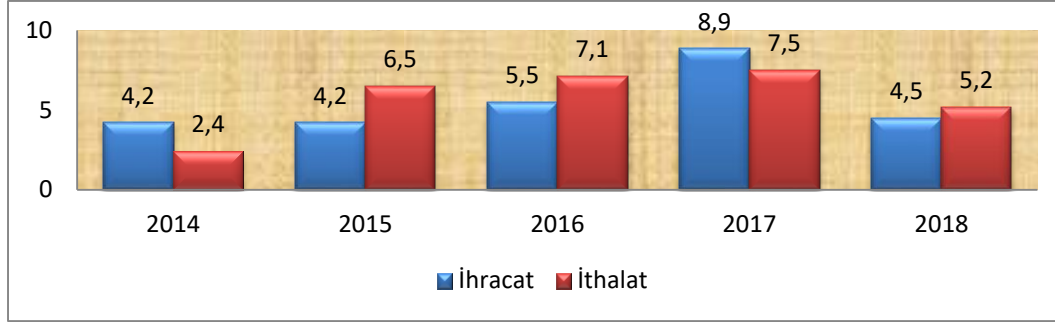
2014'te 242,1 milyar dolarlık ithalatın yüzde 5,1'i TL ile yapılırken, 2015'te 207,2 milyar dolarlık ithalatın yüzde 6,5'i TL ile gerçekleştirilmiştir. TL ile yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı 2016'da yüzde 7,1 oranla 14,2 milyar dolar, 2017'de yüzde 7,5 oranla 17,7 milyar dolar olurken, 2018 yılında bu oran azalarak yüzde 5,2'ye gerilemiştir.

2016 yılında gerçekleşen başarısız darbe girişiminin ardından ilan edilen olağanüstü hal (OHAL) kapsamında alınan tedbirlerin ardından TL, 20 Temmuz 2016'dan OHAL'in kalktığı 2018 yılına kadar Türk Lirası dolar karşısında yüzde 53, Euro karşısında ise yüzde 63 oranında değer kaybetmiştir. Bu hızlı değer kayıplarının önüne geçmek için Merkez Bankası üst üste hamlelerle politika faizini yükseltmiştir.

2018 yılında Rahip Brunson Krizi ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında siyasi ve siyaset dışı ilişkileri (terör örgütleri) olduğu gerekçesiyle tutuklanan Evanjelist din adamı Rahip Brunson Türkiye ile Amerika'nın arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Rahip Brunson Krizi, Türkiye'nin dış borç bulmakta zorlanmasına neden olacak siyasi sorunlara yol açmıştır. Bu durum öncelikle bir ülkenin hazinesinin veya şirketinin ihraç ettiği borçlanma senetlerini vadesi geldiğinde ödememesi riskine karşılık, yatırımcının satın aldığı bir sigorta olan kredi temerrüt takası (Credit Default Swap, CDS) oranlarını, sonrasında tahvil faizlerini ve Dolar/TL kurunu etkilemiştir. 2014-2017 döneminde 150-250 bandında gezinen risk primlerinin 2018 yılı itibariyle hızlı bir artış trendine girdiği izlenmektedir. Özellikle 2018 yılının Mayıs-haziran aylarında tırmanışa geçen Türkiye'nin CDS primleri Eylül ayının başında 574 puanla rekor seviyeye yükselmiştir. Eylül ayının sonlarına doğru 370 puan seviyelerine kadar gerileyen primler Ekim ayıyla birlikte 400 puan seviyesinin üzerinde hareket etmeye başlamıştır. Bu kriz Türkiye'nin kırılgan ekonomisiyle birleşince ekonomik istikrarsızlığın (döviz kurlarında yaşanan volatilité) şiddetini arttırmıştır.

2018 yılında; kur yükselince ithalat azalır, ihracat artar teorisine paralel olarak toplam ithalat azalmış, toplam ihracat artmıştır.

Şekil 1: Türk Lirası'nın İhracatta ve İthalatta Kullanım Oranı

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

TL'ye olan güvenin sarsıldığı ve toplam dış ticarete kullanılan TL'nin payında yüksek bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

5.2. Türk Lirası İle Dış Ticarete Ülke Sıralaması

TÜİK'in 2019 dış ticaret verilerine göre, 2018 yılında 167,9 milyar dolarlık toplam ihracatta yüzde 9,6 paya sahip olan Almanya ülkelere göre yapılan sıralamada ilk sıradadır. Birleşik Krallık yüzde 6,6 oranla ikinci, İtalya yüzde 5,7 oranla üçüncü, Irak yüzde 5 oranla dördüncü, ABD yüzde 4,9 oranla beşinci sıradadır (TÜİK, 2019). Tablo 4'te 2018 yılına ait ülkelere göre en çok ihracat yaptığımız ilk 5 ülke ile 2014-2018 yılları arasında TL cinsinden yaptığımız ihracat rakamları verilmiştir.

Tablo 4: En Çok İhracat Yapılan 5 Ülke İle TL Cinsinden İhracat Rakamları

Ülkeler	Almanya	Birleşik Krallık	İtalya	Irak	ABD
2014	33.158.551.791	21.689.772.075	15.636.412.238	23.894.812.261	13.917.817.188
2015	36.644.326.993	28.697.740.020	18.808.321.052	23.189.747.159	17.447.505.004
2016	42.367.203.715	35.168.340.352	22.995.275.090	23.230.367.699	20.063.009.410
2017	55.249.859.383	35.085.106.289	31.024.826.275	33.031.761.728	31.557.839.955
2018	77.796.763.732	54.359.620.168	45.836.792.635	40.712.538.575	40.405.921.669

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4'te en çok ihracat işlemi gerçekleştirilen beş ülkenin son beş yılda TL ile yapılan ödemeleri arttırdığını görülmektedir.

2018 yılında toplam 223 milyar dolarlık ithalatta yüzde 9,9 paya sahip olan Rusya ile ülkelere göre yapılan ithalat sıralamasında birinci sıradadır. Çin yüzde 9,3 oranla ikinci olurken, Almanya yüzde 9,1 oranla üçüncü sırada yer almıştır. ABD toplam ithalatta yüzde 5,5 payla dördüncü, İtalya yüzde 4,6 payla beşinci sıradadır. Tablo 5'te 2018 yılı ülkelere göre en çok ithalat yaptığımız ilk 5 ülke ile 2014-2018 yılları arasında TL cinsinden gerçekleştirdiğimiz ithalat rakamları verilmiştir.

Tablo 5: En Çok İthalat Yapılan 5 Ülke İle TL Cinsinden İthalat Rakamları

Ülkeler	Rusya Federasyonu	Çin	Almanya	ABD	İtalya
2014	55.166.621.432	54.563.532.953	49.004.327.188	27.785.390.676	26.363.840.992
2015	54.939.635.097	67.558.963.332	58.342.228.052	30.271.600.660	28.927.134.210
2016	45.775.915.111	76.659.587.094	64.830.779.713	32.615.939.413	30.884.484.686
2017	71.160.399.578	85.250.374.941	77.784.616.523	43.520.312.011	41.262.888.120
2018	104.843.601.677	97.461.735.046	96.733.167.624	59.470.472.250	47.801.904.421

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5'te en çok ithalat işlemi gerçekleştirilen beş ülkeye son beş yılda TL ile yapılan ödemelerin arttığını görülmektedir. 2018 yılında TL'nin toplam dış ticaretteki payında düşüş yaşansa da para birimleri TL karşısında değer kazanan, en çok dış ticaret yaptığımız ülkelerin ithalatta ve ihracatta TL kullanım oranları artmıştır.

5.3. Türkiye'nin Geniş Ekonomik Gruplar Çerçevesinde Türk Lirası ile Dış Ticareti

2016-2018 yılları arasında Türkiye'nin TL ile en çok dış ticaret yaptığı ülkelerle geniş ekonomik grupların sınıflandırılmasına (yatırım malları, hammadde, tüketim malları, diğerleri) göre TL cinsinden ihracat gelirleri ve ithalat giderleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Geniş Ekonomik Grupların (BEC) (Düzey 1) Sınıflandırılmasına Göre TL Cinsinden Dış Ticaret (2016-2018)

Ülke/BEC Adı		2016		2017		2018	
		İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Almanya	Yatırım(sermaye) malları	4.446.704	17.919.728	5.646.507	18.295.459	9.958.505	21.399.764
	Hammadde(aramalları)	17.282.053	31.914.967	23.302.123	42.591.857	33.563.526	58.036.120
	Tüketim malları	20.609.868	14.957.388	26.274.777	16.790.249	34.249.095	16.429.333
	Diğerleri	28.577	38.695	26.451	107.050	25.636	867.949
Toplam		42.367.203	64.830.779	55.249.859	77.784.616	77.796.763	96.733.167
İtalya	Yatırım(sermaye) malları	3.461.617	8.876.655	4.312.905	9.538.210	6.623.519	11.064.203
	Hammadde(aramalları)	9.251.617	18.080.238	13.447.038	24.821.345	21.885.574	29.355.509
	Tüketim malları	10.264.072	3.882.997	13.247.264	6.790.503	17.302.208	7.341.008
	Diğerleri	17.967	44.593	17.617	112.827	25.490	41.182
Toplam		22.995.275	30.884.484	31.024.826	41.262.888	45.836.792	47.801.904
İngiltere	Yatırım(sermaye) malları	4.146.186	1.973.869	6.228.942	2.441.686	8.477.744	2.724.143
	Hammadde(aramalları)	16.875.798	9.911.296	11.153.710	15.493.960	19.696.467	26.124.651
	Tüketim malları	14.125.236	4.173.071	17.685.786	5.956.762	26.164.119	5.165.530
	Diğerleri	21.118	61.374	16.665	40.307	21.289	61.682
Toplam		35.168.340	16.119.611	35.085.106	23.932.716	54.359.620	34.076.008
Irak	Yatırım(sermaye) malları	1.046.172	3.128	1.285.477	11.009	2.032.205	6.404
	Hammadde(aramalları)	8.296.362	2.486.266	12.606.602	5.436.934	13.481.974	6.716.802
	Tüketim malları	13.875.008	13.689	19.060.940	27.485	25.189.395	31.805
	Diğerleri	12.824	6	78.741	17	8.963	0
Toplam		23.230.367	2.503.091	33.031.761	5.475.447	40.712.538	6.755.011
ABD	Yatırım(sermaye) malları	1.888.759	10.233.117	3.980.954	8.241.767	3.757.043	11.453.406
	Hammadde(aramalları)	11.454.720	18.234.616	14.803.226	29.084.556	20.767.418	42.186.305
	Tüketim malları	6.574.648	3.415.169	12.601.315	5.273.680	15.737.012	4.757.528
	Diğerleri	144.882	733.035	172.343	920.307	144.446	1.073
Toplam		20.063.009	32.615.939	31.557.839	43.520.312	40.405.921	59.470.472
Rusya	Yatırım(sermaye) malları	616.413	105.613	1.277.353	67.809	1.912.577	104.727
	Hammadde(aramalları)	2.222.808	44.712.773	3.921.300	69.363.382	6.804.653	102.646.332
	Tüketim malları	2.454.024	957.387	4.802.081	1.729.131	7.719.025	2.074.948
	Diğerleri	8.815	140	25.538	76	61.381	17.593
Toplam		5.302.062	45.775.915	10.026.274	71.160.399	16.497.636	104.843.601
Çin	Yatırım(sermaye) malları	403.126	27.024.594	697.653	30.948.380	971.216	32.743.100
	Hammadde(aramalları)	6.044.585	38.041.887	9.074.893	41.534.254	11.839.026	51.710.282
	Tüketim malları	667.186	11.546.902	954.303	12.703.139	1.294.713	12.911.955
	Diğerleri	1.001	46.202	1.511	64.599	701	96.395
Toplam		7.115.900	76.659.587	10.728.360	85.250.374	14.105.657	97.461.735

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 6'da yer alan geniş ekonomik grupların (BEC Düzey 1) sınıflandırılmasına göre 2016 yılında Almanya ile 20,6 milyar TL'lik tüketim malı ihracatı, 31,9 milyar TL'lik hammadde ithalatı yapılmıştır. 2017 ve 2018 yılında TL ile yapılan ihracatta en yüksek paya tüketim malları, ithalatta en yüksek paya hammadde sahiptir.

İtalya ile TL cinsinden yapılan ödemelerde 2016 ve 2017 yıllarında tüketim malları ihracatı ve hammadde ithalatı en yüksek paya sahipken 2018 yılında TL cinsinden hammadde ihracatı tüketim malları ihracatını geçmiştir.

İngiltere ile TL cinsinden yapılan dış ticarete; 2016'da 16,8 milyar TL ile TL cinsinden yapılan dış ticarete hammadde ihracatı en fazla iken 2017 ve 2018 yıllarında tüketim malları ihracatı en fazla paya sahip olmuştur. 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ithalatta hammadde için ödenen TL miktarı giderek artmıştır.

Irak ile dış ticarete; TL bazında, tüketim malları ihracatı son üç sene de en yüksek paya sahiptir. İthalatta ise hammadde üç sene de öne çıkan ekonomik grup olmuştur.

ABD ile TL karşılığında yapılan dış ticarete 2016, 2017, 2018 yıllarında hammadde grubu ihracatta ve ithalatta en yüksek paya sahiptir grup olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rusya ile yapılan dış ticarete ödenen TL karşılığında yapılan ihracatta tüketim malları öne çıkarken, ithalatta hammadde grubu, özellikle 2018'de önemli bir yer teşkil etmektedir.

Çin ile TL bazında yapılan dış ticarete; ithalatta ve ihracatta son üç sene öne çıkan grup hammadde olmuştur.

Türkiye'nin toplam hammadde ithalatı diğer gruplara göre daha yüksektir. TL cinsinden ithalatta da hammadde grubu öne çıkmaktadır. İhraç ürünleri için gerekli olan aramalı kendi üretmediği müddetçe dış ticaret açığının kapanmayacağı görülmektedir.

En çok dış ticaret yapılan ülkelerle ihracat ve ithalatta TL kullanımının 2016-2018 arasında arttığı görülmektedir. Bu durum TL'nin bu ülkelerde kabul edilebilirliğinin arttığını göstermektedir.

6. DÖVİZ TÜRLERİNE GÖRE DIŞ TİCARET

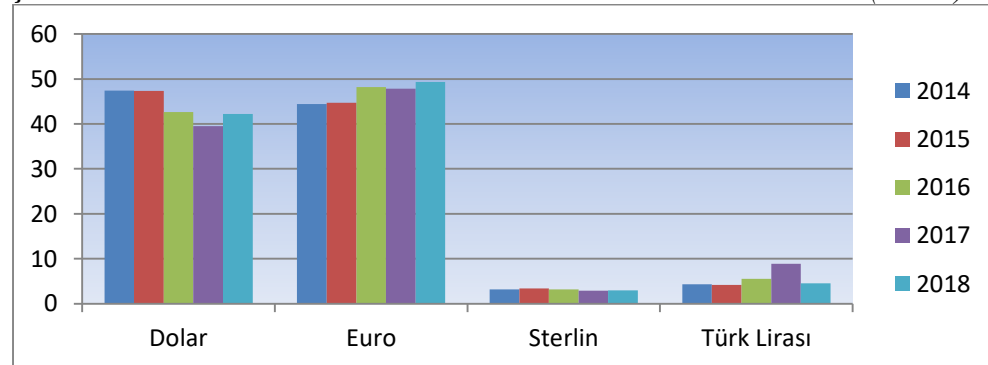
Tablo 7'de 2014-2018 yılları arasında Türkiye' nin ihracatta kullandığı para birimleri yer almaktadır.

Tablo 7: 2014-2018 Yılları Arasında Döviz Türlerine Göre İhracat

Para Birimleri	2014		2015		2016		2017		2018	
	Milyar Dolar	Pay (%)	Milyar Dolar	Pay (%)	Milyar Dolar	Pay (%)	Milyar Dolar	Pay (%)	Milyar Dolar	Pay (%)
Dolar	74,7	47,4	67,9	47,3	60,7	42,6	62,1	39,5	70,8	42,1
Euro	70,0	44,4	64,2	44,7	68,7	48,2	75	47,8	82,9	49,3
Sterlin	5,1	3,2	4,9	3,4	4,5	3,2	4,7	2,9	5,1	3
Ruble	0,5	0,3	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,25	0,1
TL	6,7	4,3	6,1	4,2	7,9	5,5	14	8,9	7,5	4,5
Diğer	0,6	0,4	0,4	0,3	0,6	0,4	0,9	0,5	1,3	0,7
Toplam	157,6	100	143,9	100	142,5	100	156,9	100	167,9	100

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2: 2014-2018 Yılları Arasında Döviz Türlerine Göre İhracat (Yüzde)

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin ihracatı döviz türlerine göre incelendiğinde Dolar ve Euro'nun ağırlığı görülmektedir. İlk kez 2016'da Euro ile yapılan ihracat Dolar ile yapılan ihracatı geçmiştir. Euro ile yapılan

İhracatın payı 2016'da yüzde 48,2'ye yükselirken Dolar'ın payı 4,7 düşerek yüzde 42,6'ya inmiştir. İhracatta Türk Lirası kullanımı yüzde 5,5 payla en çok kullanılan üçüncü para birimi olmaya devam etmiştir. 2017'de Dolar kullanım oranı düşmeye devam etmiştir. Euro kullanım payı düşmüş olsa da Dolar'ın payından fazla olmayı ve ihracatta en çok kullanılan para birimi olmayı sürdürmüştür. Türk Lirası kullanım oranı 3,4 birden artarak yüzde 8,9 oranında gerçekleşmiştir. 2018 yılında Euro kullanım payı yüzde 49,3'e çıkarken, Dolar kullanım payı da yüzde 42,1 oranına yükselmiştir. Türk Lirası ile ihracatın payı yüzde 4,5'e gerilemiştir. Sterlin ve Ruble'nin kullanım oranı beş senenin geneli itibari ile zayıf kalmıştır.

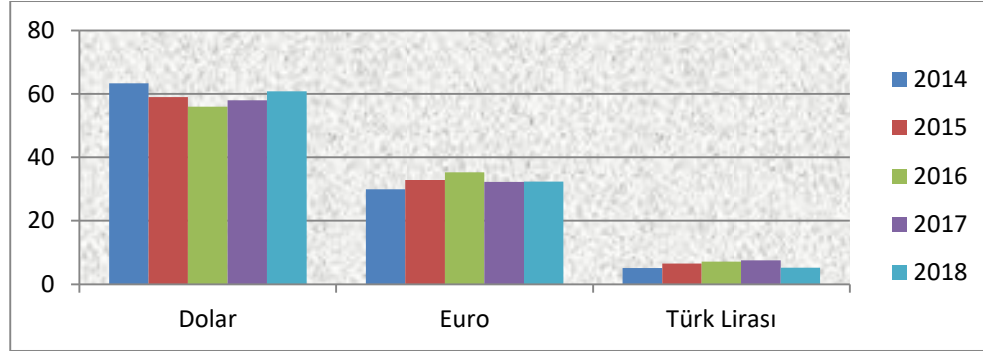
Şekil 2'ye göre Euro bölgesine yapılan ihracatın arttığı görülmektedir.

Tablo 8: 2014-2018 Yılları Arasında Döviz Türlerine Göre İthalat

Para Birimleri	2014		2015		2016		2017		2018	
	Milyon Dolar	Pay	Milyon Dolar	Pay	Milyon Dolar	Pay	Milyon Dolar	Pay	Milyon Dolar	Pay
Dolar	153,751	63,4	122,360	59	111,268	56	135,934	58	135,731	60,8
Euro	72,592	29,9	68,215	32,9	70,276	35,3	75,633	32,3	72,400	32,4
Sterlin	1,207	0,4	1 002	0,4	690	0,3	796	0,3	754	0,3
Ruble	36	0	17	0	14	0	15	0	15	0
TL	12,421	5,1	13,557	6,5	14,274	7,1	17,730	7,5	11,769	5,2
Diğer	2,170	0,8	2,083	1	2,096	1	3,691	1,5	2,378	1
Toplam	242,177	100	207,234	100	198,618	100	233,799	100	223,047	100

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3: 2014-2018 Yılları Arasında Döviz Türlerine Göre İthalat (Yüzde)

Kaynak: TÜİK 2019 verilerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 8 ve Şekil 3'te 2014-2018 yıllarına ait ithalatta kullanılan para birimleri ve toplam ithalattaki payları yer almaktadır. Buna göre ithalatta en çok kullanılan para birimi ABD Doları olmuştur. 2016 yılına kadar Dolar'ın toplam ithalattaki payında düşüş, Euro ve TL'nin payında ise artış gözlemlenmektedir. 2017 yılında Dolar kullanımını tekrar yükselişe geçerek toplam ithalattaki payı yüzde 56'dan yüzde 58'e yükselmiştir. Euro'nu payı yüzde 32,3'e düşerken, 17,730 milyar dolar tutarında ithalat TL ile yapılmıştır. TL'nin payı yüzde 7,5 ile son beş yılın en yüksek seviyesini görmüştür. 2018 yılında Dolar'ın toplam ithalattaki payı yükselmeye devam ederek yüzde 60,8 oranında gerçekleşmiştir. TL'nin 2018 yılında kullanım oranı yüzde 1,8'lik bir düşüş yaşayarak yüzde 5,2'ye gerilemiştir.

Türkiye ABD dışındaki ülkelerle dış ticarete dolar kullanımını azaltıp, kullandığı döviz türlerini çeşitlendirerek ve TL kullanımını arttırarak dolara bağımlılık derecesini düşürmek, ekonomik risklerini dağıtmak istemektedir. Fakat kırılğan ekonomik yapısı nedeniyle TL'nin güvenilirliği bu duruma engel olmaktadır. Nitekim Şekil 2 ve Şekil 3'e göre, 2018 yılında döviz türlerine göre dış ticarete baktığımızda, Rahip Brunson Krizi'nin çıkmasıyla birlikte, TL kullanımını düşüşe, Dolar kullanımını ise tekrar yükselişe geçmiştir.

SONUÇ

Dış ticarete ulusal para kullanımını, ülkelerin döviz ihtiyacını azaltarak özellikle dövize bağımlı ülkelerde, kurlarda spekülative müdahalelerin önlenmesinde önemli bir role sahiptir. Ayrıca uluslararası ticaretin ulusal para ile yapılması ihracatçıların öngörülebilirliklerini sağlar. Böylelikle cari açığın artışı kısmen de olsa önlenir.

Türkiye'nin, TL'nin ne ölçüde konvertibl olduğunu görerek, dış ticaret fazlası verdiği ülkeler -İran gibi- yerine, yüksek açık verdiği ülkelerle -Rusya, Almanya gibi- TL cinsinden ticaretini arttırması gerekmektedir. Bununla birlikte TL'nin konvertibl özelliği taşıması onun uluslararası işlemlerde aranan para niteliği taşıdığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bu konuda önemli olan TL'nin konvertibl özelliği değil rezerv para özelliği taşımasıdır. Örneğin mevcut dünya ekonomisinde ticaretin sıkça yapıldığı ve ülkelerin merkez bankalarının rezervlerinde bolca tuttukları Dolar ve Euro, rezerv para özelliğiyle aranan paralar konumundayken TL'nin böyle bir özelliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin ithalat ödemelerini rezerv para niteliği taşımayan TL ile yapması durumunda ödemeyi TL cinsinden alan karşı taraf için bu işlem rasyonel bir ticaret olmayacaktır. İşlemin ekonomik olarak rasyonel sayılabilmesi için ticaret ortaklarının kendi aralarında yaptıkları ihracat ve ithalat işlemlerinin tutar olarak birbirine yakın olması gerekmektedir. Aksi halde alacağını rezerv olmayan TL ile yapan ülke elindeki TL'yi bozma/dönüştürme konusunda ciddi sorun ve maliyetle (paranın değer kaybı gibi) karşılaşacaktır. Ülkeler o yüzden de sorunsuz bir biçimde ticarete Dolar veya Euro kullanmayı tercih etmektedirler. Bu konuda Eğilmez'in (2016) çarpıcı örneği dikkate değerdir:

“Diyelim ki karşılıklı Ruble ve TL ile işlemler yapıldı ve bizim ihracatçının elinde 100.000 Ruble, Rus ihracatçının elinde de 100.000 TL kaldı. Bir dahaki ihracatları için de daha önlerinde 3 ay var. Bu iki ihracatçı ne yapacak? 3 ay bekleyip her gün Ruble ve TL'nin Dolara karşı değer kazanıp kaybetmesini mi izlerler yoksa ellerindeki bu paraları götürüp bankalarına vererek Dolara çevirmeye mi çalışırlar? Dolara çevirmeye çalışırlarsa her iki para da değer kaybeder. Yani Dolara ihtiyacı azaltalım derken tam tersi olabilir”.

Öte yandan döviz riskini en aza indirmek için riski dağıtmak gerekmektedir. Türkiye'nin dış ticarete uygulamak istediği bu olsa da 2014-2018 yılları arasında döviz türlerine göre dış ticarete baktığımızda doların kullanım oranı özellikle ithalatta çok yüksek seyretmiştir. Türk Lirası kullanımını ithalatta ve ihracatta 2017'ye kadar artan bir seyir izlese de 2018 yılında ciddi bir düşüş yaşamıştır.

Türkiye, finansal globalleşme, makroekonomik istikrarsızlıklar ve finansal yapıdaki zayıflıklar nedeniyle kendi iradesi dışında gelişen, önceden tahmin edilemeyen bir olayla karşılaştığında ekonomi cephesinden negatif reaksiyon gösteren yani "kırılgan" bir ülkedir. Bu nedenle Dolar'a bağımlılığı arttıkça ABD ekonomisinde ve Dolar'da meydana gelen dalgalanmalara duyarlılığı artmaktadır. Türkiye bu riskten kaçmak için alternatif çözümler aramaktadır. Türkiye'nin ABD harici ülkelerle ticarete Dolar kullanımını azaltmaya, dış ticarete ulusal para kullanmaya çalışması; bu arayışın bir gereği, riski dağıtmanın bir yoludur. Döviz kuru riski ne kadar dağıtılabiliirse oluşabilecek ekonomik zarar o derece aza indirgenebilecektir.

Sonuç olarak, bu çalışmada yapılan değerlendirmeler ticarete taraf diğer ülkelerin TL'ye güveni ve TL rezervi artmadıkça ve TL'nin rezerv para niteliğine doğru yol almadıkça dış ticarete kullanım oranının istenilen seviyeye ulaşamayacağını işaret etmektedir. Bu durumda, uluslararası ticarete ulusal paranın kullanılmasında sadece konvertibl olma özelliğinin yetmediği, rezerv para özelliğinin de bulunması gerektiği görülmektedir. Öte yandan uluslararası ticarete TL kullanımının rasyonel ekonomik politikalar temelinde değil de doların anavatanı olan ABD ile yaşanan gündelik/politik sorunların ve ani kur dalgalanmalarının hemen ertesinde gündeme gelmesi Türkiye'nin bu konudaki inandırıcılığına ciddi anlamda gölge düşürmektedir. Özetle dış

ticarete ulusal para kullanımı, koşullara göre değişebilen ülke gündemine göre değil sağlam ekonomik politikalara göre şekillenmelidir.

KAYNAKÇA

- Abuşoğlu, Ö. (1986). "Doların Uluslararası Rolü ve Geleceği", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-2(4):1-24.
- Al, İ. (2011). "Uluslararası Parasal Sistemde Alternatif Arayışlar: Dünya Parasının Uygulanabilirliği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29:131-142.
- Bulut, E., Özbek, D. ve Demirel, B. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Para Sistemi*, 1. Basım, Efil Yayınevi: Ankara.
- Çağlar, Ü. ve Dışkaya, S. K. (2018). "Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2(5):1-24.
- Eğilmez, M. (2014). "Konvertibilite", <http://www.mahfiegilmez.com/2014/03/konvertibilite.html> (Erişim Tarihi: 18.05.2019).
- Eğilmez, M. (2016). "Türkiye ile Rusya Arasında Ruble ve TL ile Ticaret Gerçekçi mi?", <http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/turkiye-ile-rusya-arasnda-ruble-ve-tl.html> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).
- Eğilmez, M. (2018), "Dolar Nasıl Dünya Parası Oldu?", <http://www.mahfiegilmez.com/2018/09/dolar-nasl-dunya-paras-oldu.html> (Erişim Tarihi: 13.05.2019).
- Leblebici Teker, D., Akçay, M.B., ve Akçay, G. (2008). Reel Sektör Kur Riski Yönetiminde Forward Ve Opsiyonların Performans Değerlemesi: Ampirik Bir Uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (7):204-222.
- Öztürk, N. (2002). "IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 4(57):95-125.
- Parasız, İ. (1990). "Türk Lirasının Konvertibilitesi ve Sorunları", *Tekstil ve Mühendis Dergisi*, 4(21):162-166.
- Seyidoğlu, H. (2009), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, 17. Baskı, Güzem Can Yayınları: İstanbul.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2018). "Haberler", www.ticaret.gov.tr/haberler/bakan-pekcan-cumhuriyet-tarihinin-en-yuksek-kasim-ayi-ihracati-gerceklesti (Erişim Tarihi: 28.05.2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2018). "100 Günlük İcraat Programı", www.tccb.gov.tr/assets/dosya/100_GUNLUK_ICRAAT_PROGRAMI.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2019).
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2019). "Terimler Sözlüğü" www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Egitim-Akademik/Terimler+Sozlugu/ (Erişim Tarihi: 28.05.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). "Dış Ticaret İstatistikleri/Yıllara Göre Dış Ticaret, 2014-2018", http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim Tarihi: 28.05.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). "Dış Ticaret İstatistikleri/ABD Doları, Avro ve TL/YTL Cinsinden Dış Ticaret, 2014-2018", http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

-
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). "Dış Ticaret İstatistikleri/Ükelere Göre Dış Ticaret (En Çok İthalat-İhracat Yapılan 20 Ülke) 2014-2018", http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim Tarihi: 28.05.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). "Dış Ticaret İstatistikleri/Geniş Ekonomik Grupların (BEC) (Düzy 1) Sınıflandırılmasına Göre TL Cinsinden Dış Ticaret, 2016-2018" <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4&param2=1&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5803> (Erişim Tarihi: 28.05.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). "Dış Ticaret İstatistikleri/Döviz Türlerine Göre Dış Ticaret, 2014-2018", http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim Tarihi: 28.05.2019).